

Alulnézeti perspektívák – részletek a bukovinai székelyek történetéhez

Kóka Rozália: *Bukovinai székelyek a történelem országútján*. Bp. Fekete Sas Kiadó, 2022. 295 old.

A bukovinai székelyek történeti, néprajzi kutatástörténetében szembetűnő, hogy számos amatőr és képzett szerző képviseli az émikus szempontokat, például Sántha Alajos, Sebestyén Ádám, Lőrincz Imre vagy Gáspár Simon Antal. Ebbe a sorba tartozik a jelen kötet jegyző Kóka Rozália is.

Kóka Rozália Magyar Örökség díjas mesemondó és néprajzi gyűjtő, a Népművészet Mestere, a Magyar Művészeti Akadémia tagja 1943-ban született a vajdasági Bajmokon bukovinai székely és bácskai magyar szülők gyermekeként. A bukovinai székelyek 1944-45-ös kényszerű menekülését követően a családja a völgyeségi Felsőnánán talált új otthonra. Kóka Rozália 1962-ben a Kaposvári Felsőfokú Tanítóképzőben tanítói oklevet szerzett, majd családjával Érdre költözött. 1971-ben megalapította és mintegy 42 évig szakkörvezetőként irányította az Érdi Bukovinai Székely Népdalkört, majd 1989-ben elindította az Érdi Székely Kört. Hagyományörző és edukációs tevékenysége jelentős: számos gyermek- és felnőtt előadás, hanganyag szerkesztője, előadója, különféle hagyományörző program szervezője (például: *Bukovinai Székely Világtalálkozó*, 1991; *Emelt fővel, Bukovinai székelyek Magyarországon 1941–2011.*; *Hazatértek. Kiállítás és műsor a bukovinai székelyek*

és moldvai csángók hazatérésének 75. évfordulójára, 2016). Mindemellert számos önálló kötet szerkesztője, szerzője vagy gyűjtője, melyek súlypontja a bukovinai székelyek folklórja. Tematikailag ebbe a sorba illeszkedik a *Bukovinai székelyek a történelem országútján* címet viselő, legújabb kötete is.

A bukovinai székelyek nagy történeti narratíváinak markáns pontjai az otthon többszöri elhagyása, a hanyattatott történetük, a Bukovinára, mint otthonra történő emlékezés. Történeteikben a többszöri, önként vállalt vagy kényszerű migráció, hangsúlyosan a 20. század nagy eseményeinek lenyomatai és az ezzel járó bizonytalanság, a széttagoaltság, az elvesztett, elhagyott haza meghatározó képek és események. A bácskai telepítést, majd az 1945-ös menekülést követően a korszak társadalmi, politikai eseményei és közhangulata, a bukovinai székelység beilleszkedésének nehézségei hosszú ideig nem, vagy csak kis mértékben tették lehetővé a bukovinai hagyományokhoz kötődő nyilvános, a környezet által is legitimált ön-reprezentációs gyakorlatokat. Ugyanakkor 1945 után, részint Ortutay Gyula korábbi programadó felhívásának hatására a bukovinai székelyek kiemelt helyet foglaltak el a korszak szociográfiai, néprajzi irodalmában. A kutatások jellemzően a

Gatti Beáta, PhD (1985) – néprajzkutató, PhD, Baja, gatti.beata@gmail.com

<https://doi.org/10.36373/em-2024-2-14>

Dunántúli településekre fókuszáltak, és a korábbi látszólagos elszigeteltségükből adódóan a kultúrájuk archaikus vonásait helyezték előtérbe, kiemelve erős történelmi tudatukat. A fokozódó tudományos érdeklődéssel párhuzamosan az 1960-as évek végétől intenzív és szerteágazó hagyományápoló tevékenység figyelhető meg körükben. Ennek a szimbolikus eseménye volt az 1977/78-as *Röpülj, páva!* című televíziós vetélkedő, amelyet Csiszér Ambrusné Palkó Margit által vezetett Izményi Székely Népi Együttes nyert meg. A csoport több Tolna megyei, bukovinai székelyek lakta település lakóiból alakult, így az nem csak az izményiek, hanem az egész népcsoport számára kiemelt jelentőséggel bírt. A győztes produkció a bukovinai székely csoport számára nem pusztán a közönségdíjat és a nagydíjat (valamint az azzal járó Ikarus „pávabuszt”), hanem részben a korabeli kultúrpolitika igenlését jelentette. Ebben az időszakban a történelmi alulnézetek, az évtizedekig elhallgatott történetek, személyes és kollektív traumák is egyre nagyobb teret kaptak, amely jellemzi a bukovinai székelység rendkívül gazdag populáris írásbeliségét is, főként az 1952 után a Néprajzi Múzeum gyűjtőpályázataira érkezett írásokat. Ezek gyakran a személyes élet-történetek, család-történetek keretein belül tették láthatóvá az etnikus csoport történetét, elsősorban a 20. század változásaira fókuszálva. Hasonló perspektíva jelenik meg a korszak szociográfiai munkáiban, ilyen például Maráz László *Hazatérés* című dokumentumjátéka (1980), Sára Sándor *Sír az út előttem* (1987) című többrészes filmpozsa vagy Albert Gábor és Csupor Tibor szociográfiai írásai.

Az itt kiemelt alulnézeti perspektíva jellemzi Kóka Rozália most tárgyalt kötetét is. A kemény fedeles, impozáns megjelenésű kötetet Potápi Árpád ajánlása, majd Halász Péter előszava nyitja, melyben a szerzők a kötetet méltatják. Ezt követően

Kóka Rozália foglalja össze röviden a bukovinai székelység történetét. Majd a szerző mindegy 290 oldalon, összesen nyolc fejezetben veszi sorra a népcsoport történetének jelentős eseményeit, időszakait. A kötet struktúrája tematikus csomópontok körül szerveződik, melyekben meghatározó elv a történetiség: az egyes fejezetekben történetük nagyobb eseményeit bemutató források kaptak helyet (például gyűjtött szövegek, visszaemlékezések, kiadott és korábban kiadatlan önéletrások, levelek, interjúk stb.). A közölt szövegek rendkívül változatosak, és a bukovinai székelység történetét számos forrás mentén, különféle látószövegekből kívánják bemutatni. Sajnálatos, hogy ezeket csak kevés magyarázattal látta el a szerző, hiányoznak azok a jegyzetek és információk, amelyek a további megértést vagy a tudományos célra történő felhasználást segítenék.

Az első fejezetben Kóka Rozália tömören összefoglalja a bukovinai székelység történetét, majd a második fejezetben (*Így beszéltek az öregek*) az öt falu alapításához kapcsolódó történeteket, illetve a hadikfalviak gr. Széchenyi Istvánhoz írt levelét adja közre. A harmadik fejezetben az al-dunai telepítéshez, míg a negyedikben (*Élet a tengeren túl*) a kanadai és braziliai kivándorlásokat érintő szövegeket olvashatunk. Az ötödik fejezet az első világháború időszakát érinti. A fejezet egyes részei részben korábban, önálló kötetben is megjelentek (Lőrincz Imre írása), részben pedig még nem publikált szövegeket tartalmaz. Érdekesség, hogy szerzőik rokoni szálakkal is kapcsolódnak egymáshoz, illetve ezek egy nagyobb családi gyűjtemény részei. Ilyen módon ugyanarról az eseményről, Lőrincz Antal haláláról olvashatunk a felesége, Nyisztor Márta és fiuk, Lőrincz Imre elbeszélésében is. Kóka Rozália egyébként a család tagjaitól és a leszármazottaktól ebben és más fejezetekben is közölt szövegrészeket. Sajnálatos, hogy ezek a kapcsolatok egyáltalán nem

derülnek ki a kötetből, és kérdéses marad, hogy az olvasó számára mennyire láthatóak az egyébként a téma szempontjából nagyon fontos családtörténeti összefonódások. A következő két fejezet a bácskai telepítést és azt követő éveket helyezi a középpontba (*Hazatérés Bukovinából, 1941; Menekülés Bácskából, 1944*). Terjedelmileg ez utóbbi a leghosszabb fejezet, mindegy 35 oldalon és mintegy negyven oldalnyi fényképanyagon keresztül, főként egyéni élettörténetek, visszaemlékezések mentén teszi láthatóvá a korszak eseményeit. E fejezet részét képezi az andrásfalvi református pap, Bognóczy Géza nevéhez köthető fotóanyagból közölt részletek, melyek az 1941-es bácskai telepítést örökítik meg, s amelyet a 2010-es években több helyen kiállítás formájában is megtekinthettek az érdeklődők. Továbbá, itt kaptak helyet a megmentett, egykori bukovinai templomi ereklyék fotói is. Az *Élet az ötvenes évek Magyarországn című fejezetben három életkép, illetve személyes történet kapott helyet, s ezek mentén jól tetten érhető a korszak terhelő politikai közhangulata, ugyanakkor érintik a bukovinai székelysége irányuló kutatói, gyűjtői tevékenységet (például a *Miért nem énekelt Nyisztor Bertalanné Kodály Zoltánnak?* c. részben). A kötet utolsó, talán legizgalmasabb fejezete napjaink hagyományörző mozgalmához vezet. A *Küldetésben* címet viselő rész egyéni portrékat tartalmaz, melyek a bukovinai székelyek emblematikus szereplőit mutatják be a velük való interjúk, beszélgetések, illetve Kóka Rozália interpretálásában és visszaemlékezéseiben mentén. Itt kapott helyet P. Illés Albert S. J. pap; a dévai folklórgyűjtő, Zsók Béla; az Izményi Székely Együttes vezetője, Csizsér Ambrusné; a hagyományörző mozgalomban szintén nagy szerepet játszó Fábrián Margit; a népdalénekes Fábrián Éva és Jakab Éva; Lőrincz Etel szövő, a bukovinai festékesek ismerőjének és a családfakutatással foglalkozó Rudolf László portréja. A kötet végén található még egy*

idegen- és tájjellegű kifejezéseket magyarázó szöszedet.

Kóka Rozália jó érzékkel veszi észre és emeli ki a saját környezetében zajló történeteket, jelenségeket, értékes és érdekes források mentén mutatja be a bukovinai székelység történetét, és néhány emblematikus képviselőjét. Módszertani szempontból fontos lett volna pontosabban látni, hogy milyen szelektálási elvek mentén alakult így a kötet tartalma. Ugyancsak izgalmas lett volna részletesen, reflektív módon beépíteni a saját gyűjtői tapasztalatokat, illetve többet megtudni arról, hogy milyen kapcsolatok húzódnak meg a kutató személye és a közölt források, illetve azok szerzői között. Mindez azért is érdekes, mert az ismerőség/idegenség több szálon befolyásolja a néprajzi gyűjtések tapasztalatait, eredményeit, és azt a látószöveget, ami mentén az olvasó számára a szerkesztő láttatni kívánja a témát.

A kötetben szereplő szövegek tágra értelmezve ölelik fel a bukovinai székelyek történetét, sok esetben egyéni élettörténetekbe és családtörténetekbe ágyazódva, alulnézeti perspektívákból ismerünk meg részleteket, eseményeket. Ugyanakkor az itt közölt szövegek számos ponton kapcsolódnak a bukovinai székelyek társadalmi, kulturális kontextusaihoz. Nem csak a néprajzi csoport története, az őket érintő nagy történeti narratívák, hanem a hozzájuk kapcsolódó attitűdök, viszonyulások (kiemelten a folklór- és népművészeti mozgalmak hatása) tükröződnek bennük. Ilyen módon a kötet kaleidoszkópszerűen, sokszínűen, különböző hangsúlyokkal vet fényt a bukovinai székelyek történetét érintő részletekre. Ugyanakkor sajnálatos, hogy a lehetséges releváns kontextusokat egyáltalán nem mutatja be a szerző. Ugyancsak hiányérzete lehet az olvasónak amiatt, hogy a szövegek háttéréről, a készítésük módjáról, céljáról szintén nem derülnek ki részletek. Alapvető biográfiai információk

hiányoznak az adatközlők, visszaemlékezők személyét illetően, a pontos adatolás és a megfelelő jegyzetapparátussal nagy hiányossága a kötetnek.

A közölt szövegekben közös motívum, hogy mind olyan körülmények között keletkeztek, illetve a szerzőik olyan időszakra emlékeznek vissza, amikor a korábbi viszonyulások, életvilágok felborultak, illetve jelentős földrajzi, gazdasági és kulturális változások zajlottak. A horizont ilyen módon történő elmozdulása együtt jár a történelmi érzékenység erősödésével. Az ennek nyomán keletkezett szövegek sok esetben hozzájárulnak az emlékezet

megszerkesztéséhez, továbbá fontos pszichológiai funkcióval bírnak a kibeszélés, elmondhatóvá tétel kapcsán. A traumatikus tapasztalatok ilyen módon történő rendezése felfogható otthonkeresésként, Pintér Judit Nóra kifejezését használva, „az élet medrének kitapogatására való törekvésként”. Ennélfogva, jelen kötet is bizonyára hozzájárul majd a bukovinai székelyek emlékezésének megszerkesztéséhez, továbbá hasznos olvasmánya lehet a történetük mögött húzódó (személyes) történetek iránt érdeklődő olvasónak.

GATTI BEÁTA